
*Т.В.Андрущенко,
доктор політичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту вищої освіти НАПН України*

АКТУАЛЬНА РОЛЬ ОСВІТИ У ПОДОЛАННІ МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ*

Сьогодні надзвичайно актуалізується теоретичний аналіз і концептуальне обґрунтування ролі освіти в процесі подолання міжцивілізаційних ціннісних розколів і конфліктів та створення загальнопланетарної єдності на основі інтелектуально-ціннісної єдності у розмаїтті. В самій ідеї освітнього співробітництва закладається принцип того, що неперервний шлях до істини і добра є чи не єдиним сподіванням людства на подолання міжцивілізаційних конфліктів та протистояння глобальним проблемам та кризам.

Отже, дослідження ролі освіти в знаходженні між цивілізаційної злагоди, толерантності та солідарності є однією з ключових проблем сучасної соціально-гуманітарної науки. Освіта перебуває на чолі руху по міжцивілізаційному зближенню (одним з найкращих прикладів є Болонський процес), створюючи гуманітарно-аксіологічне та інтелектуально-світоглядне підґрунтя для знаходження спільної мови між представниками різних народів, країн, націй, регіонів, континентів. Ключові освітні цінності – прагнення до пізнання і осмислення світу, істини, справедливості, взаєморозуміння, діалогічності – водночас повинні ставати основою для знаходження спільних точок дотику між суб'єктами соціокультурного історичного процесу, які знаходяться по різні боки цивілізаційних розколів. Лише в такому випадку, на нашу думку, стане можливим утворення загальноцивілізаційного єдиного усвідомлення необхідності солідарних зусиль для подолання тих криз і конфліктів, перед якими постає сучасний глобальний світ.

Ціннісний контекст педагогічного процесу є явищем історичним і таким, що розвивається, відлунюючи дух епохи, який він відтворює. В ньому втілюються особливості історії і культури того

* Авторська редакція

чи іншого народу, національні традиції, що складають основу навчально-виховної системи. З другого боку, він представляє собою своєрідну інтегративну цілісність, яка базується на загальнолюдських пріоритетах. Загальнолюдський аксіологічний аспект складає основу європейської традиції, пронизуючи і інтегруючи процес підготовки учителя, забезпечує його цілісність [1].

У визначенні сутнісних зв'язків в трикутнику цінність – право – освіта доречно навести особливості дії аксіологічної парадигми як наскрізного методологічного підходу. Цінності – один із універсальних, поряд з ідеалами і нормами, компонентів людського буття. «Світ людини – це світ цінностей, який постійно оновлюється в процесі розвитку... Цінності для буття людини мають основоположний характер. Вони стверджують універсальність людини, тобто її здатність виходити за межі свого одиничного, окремого існування як природного, так і соціального... Людина і суспільство не можуть існувати без цінностей», – зазначає В.Кремень [2].

Універсалізм в аксіологічному підході передбачає визнання універсальних, трансцендентальних цінностей, які свідчать про наявність спільної людської природи, про утвердження загальних для всього людства ціннісно-світоглядних ідеалів і стандартів. «Цінністю для людини є все, що має для неї певну значущість, особистісний або суспільний сенс» [3]. У великому енциклопедичному словнику цінність визначається як позитивна або негативна «значущість об'єктів зовнішнього світу та є критерієм і способом оцінки цієї значущості, що має вираз в етичних принципах, нормах, ідеалах, установках і цілях» [4]. Ціннісний підхід є сьогодні ключовим, визначальним у глобальній освіті (global education) [5].

Система сучасних цінностей складається з п'яти компонентів.

Перший компонент – це група фундаментальних, базових, наближених до загальнолюдських цінностей, які відображають стали ціннісні орієнтири людства. Це життя, людина, добро, природа, суспільство, щастя, справедливість, свобода, рівність, гуманізм, праця, знання (істина), краса (гармонія) тощо.

Другий компонент – це група національних цінностей (цінностей національної культури): національна ідея, рідна мова, народні свята, традиції й звичаї, фольклор, національні символи та інше.

Третій компонент – це група громадянських цінностей (цінностей демократичного суспільства): демократичні права й обов'язки,

толерантність до інакомислячих, релігійна терпимість, повага до культурних і національних традицій інших народів, безперервна освіта, інформаційна культура тощо.

Четвертий компонент – це група сімейних цінностей (цінностей родинного життя): любов, повага, вірність, взаємодопомога, взаємопідтримка, взаємопіклування, гармонія взаємостосунків, довіра, взаємовідповідальність, шанування предків та інші.

П'ятий компонент – це група особистих, персональних цінностей: повноцінна життєва самореалізація себе як особистості (здатність до продуктивної діяльності, творча активність, життєвий оптимізм, успішність, конкурентоспроможність, всебічна досконалість тощо), освіченість, морально-вольові якості (чесність, доброта, милосердя, принциповість, відповідальність, ощадливість, помірність, дисциплінованість, ініціативність, наполегливість, заповзятливість, працелюбність та ін.), здоров'я (здоровий спосіб життя, відсутність шкідливих звичок, особиста гігієна тощо), дотримання правил етикету (шляхетність, акуратність, зовнішня привабливість, добрий смак тощо) [6].

Зрозуміло, що усі зазначені цінності тією чи іншою мірою стосуються права і освіти як важливих складових суспільного буття. Втілення в життя і фундаментальних, і національних, і громадянських, і сімейних цінностей неможливе, з огляду на особливості організації освітнього процесу в сучасному суспільстві, поза правовою системою. Конституційні положення у розвинутих демократичних країнах є правовою гарантією реалізації фундаментального права людини на освіту, на самореалізацію та самовдосконалення. Зрозуміло, що реалізація цього права залежить від багатьох факторів – економічних, соціальних, політичних культурних тощо. Певною специфікою в кожній країні відзначається і режим правового регулювання освітнього процесу.

Історична генеза аксіологічного контексту педагогічного процесу визначає спектр основних цінностей, що викристалізувалися в результаті даного процесу, ставши надбанням європейської, всієї людської цивілізації, та складають підвалини розвитку сучасних систем освіти.

Це, насамперед, гуманістичний ідеал вільної гармонійно розвиненої особистості, що поєднує цінності морального, розумового, громадянського, трудового та фізичного виховання; цінність знання

як ключового ресурсу вдосконалення окремої особистості та прогресу людської цивілізації загалом; розуміння освіти як суспільно значущої цінності, розвиток якої сприяє формуванню справжнього громадянина [1].

З давніх часів і до наших днів європейська освіта розвивалась як ціннісна система. І хоча в різні історичні часи (епохи) в різних країнах європейського простору цінності освіти різнилися, їх головний вектор залишався практично незмінним: від античності і до наших днів в центр освітнього простору європейська освіта незмінно ставила Людину як найвищу цінність, створену Природою і Богом. Щоправда, розуміння Людини в різні епохи було різним.

Досвід історичного розвитку цивілізації засвідчує, особистістю людина утверджується лише в праці, творчості, культурі. Велич її особистості зростає в міру того, наскільки її життєтворчість гармонізує національні й загальнолюдські, індивідуальні і колективні, державні і громадянські інтереси, потреби, цінності, утверджує добро і справедливість, високу духовність і мораль.

Процеси глобалізації, що знищують основи ціннісної самоідентифікації різних суб'єктів соціокультурного розвитку (від особистості до цілих регіональних культур), при цьому підвищують напругу по лініям міжцивілізаційних розколів, адже осередки цивілізаційних цінностей все більше протистоять нівелюванню власної ідентичності. Парадоксально, що в цій ситуації супротив спрямовується не проти негативних тенденцій глобалізації, а проти інших цивілізаційних утворень, причому підвищується напруга нетерпимості і конфліктності на кордонах міжцивілізаційних розломів. Болонський процес в цьому аспекті стає одним з найвдаліших прикладів, коли процес уніфікації і стандартизації супроводжується не нівеляцією цивілізаційних ідентифікаційних топосів, а їх збереженням і соціокультурним розвитком. «Процес об'єднання Європи супроводжується формуванням спільного освітнього й наукового простору та розробкою єдиних стандартів та критеріїв. Водночас євроінтеграційні процеси в освіті ґрунтуються на принципі національної самототожності освітніх систем. Європейська спільнота з великою пошаною ставиться до освітніх систем різних країн. Адже світоглядно-ціннісною засадою європейської освіти була і залишається єдність у розмаїтті» [7, 27].

Людина як індивід (індивідуальність) і особистість є

центральною суб'єктом і об'єктом навчально-виховної діяльності. В цьому й виявляється людиноцентризм освіти, її гуманістична сутність і спрямованість. Освіта, в системі якої людина відіграє підпорядковану роль, рано чи пізно сходить з історичної арени. І навпаки. Освіта, центром якої є людина, продовжує своє існування, нерідко виходить за межі епохи й історично обумовленого часу.

Отже, сучасна парадигма освіти виходить з пріоритету людини як вищої цінності, зі зміни споглядальної установки в навчанні на діяльну, творчу. Тому одним з основних завдань освітніх закладів поряд із навчанням на разі є формування творчої, активної особистості, здатної до самовдосконалення й самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституціоналізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір / В.П.Андрущенко, Т.В. Андрущенко, В.Л. Савельєв. – К.: «МП Леся», 2014. – 460 с.
2. *Кремень В.* Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Філософія людини і освіта. – К.: «МП Леся», 2012. – С.44.
3. *Губерський Л., Кремень В., Льїн В.* Філософія: історія, суспільство, освіта. – К.: «МП Леся», 2012. – С.344.
4. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред А.М. Прохоров. – Изд. 2-е, перераб и доп. – М.; СПб., 2000. – С.12–13.
5. Comparative Education. The Dialectic of the Global and the Local. Eds. by R.E.Arnone, C.A.Torres. – 3-rd ed. – Rowman and Littlefield Publishers, 2007. – P.7– 8.
6. *Ткачова Н.О.* Історія розвитку цінностей в освіті: монографія / Н.О.Ткачова. – Харків: Видавничий центр ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2004. – 423 с. – С.80–82.
7. *Рижак Л.* Євроінтеграція вищої освіти України: аксіологічний вимір / Людмила Рижак // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – 2008. – Вип.11. – С.27–37.

Андрущенко Т.В. Актуальна роль освіти у подоланні міжцивілізаційних суперечностей.

Досліджується роль та значення освіти в знаходженні міжцивілізаційної злагоди, толерантності та солідарності, що є однією з ключових

проблем сучасної соціально-гуманітарної науки. Автор розглядає ключові освітні цінності, які мають стати основою для знаходження спільних точок дотику між суб'єктами історичного соціокультурного процесу, які розміщуються по різні боки цивілізаційних розколів. Лише в такому випадку, на думку автора подолання міжцивілізаційних ціннісних розколів і конфліктів можливо лише завдяки освітньому співробітництву. Особлива увага у статті приділяється системі сучасних цінностей, основою якої тією чи іншою мірою є правова система та освітній процес.

У статті розглядається система сучасних цінностей, які стосуються права і освіти як важливих складових суспільного буття. В різні часи і до наших днів європейська освіта розвивалась як ціннісна система, у якій Людина є найвищою цінністю та центральним суб'єктом і об'єктом навчально-виховної діяльності.

Ключові слова: міжцивілізаційний ціннісний розкол, ціннісний контекст педагогічного процесу, аксіологічний підхід, сучасна парадигма освіти.

Андрущенко Т.В. Актуальная роль образования в преодолении междуцивилизационного противоречия.

Исследуется роль и значение образования в нахождении междуцивилизационного согласия, толерантности и солидарности, которая является одной из ключевых проблем современной социально-гуманитарной науки. Автор рассматривает ключевые образовательные ценности, которые должны стать основой для нахождения общих точек соприкосновения между субъектами исторического социокультурного процесса, которые размещаются по разные стороны цивилизационных расколов. Только в таком случае, по мнению автора преодоления междуцивилизационных ценностных расколов и конфликтов возможно лишь благодаря образовательном сотрудничестве. Особое внимание в статье уделяется системе современных ценностей, основой которой в той или иной степени правовая система и образовательный процесс. В статье рассматривается система современных ценностей, которые касаются права и образования как важных составляющих общественной жизни. В разные времена и до наших дней европейское образование развивалась как ценностная система, в которой Человек является высшей ценностью и центральным субъектом и объектом воспитательной деятельности.

Ключевые слова: междуцивилизационный ценностный раскол, ценностный контекст педагогического процесса, аксиологический подход, современная парадигма образования.

Andrushchenko T.V. Actual role of education in overcoming civilization contradictions.

The role and importance of education in finding harmony between civilizations, tolerance and solidarity, which is one of the key problems of modern social and human sciences, were studied. The author examines key educational values, which have to become the basis for finding common points of contact between the subjects of historical process socio-cultural process, which are located on opposite sides of the civilizational divisions. Only then, according to the author, overcoming of inter-civilization value divisions and conflicts is possible only through educational cooperation. Special attention in the paper is paid to the system of modern values, the basis of which to some extent is the legal system and the educational process. Only in this case we can overcome those crises and conflicts, which are faced by modern global world. In this paper modern system of values which concern law and education as important components of social life were reviewed. At various times and to the present day European education developed as a value system in which human is the highest value and center subject and object of educational activities.

Key words: inter-civilizational values polarization, value context of pedagogical process, axiological approach, modern paradigm of education.